

Jakabffy Elemér emlékirata
Hátszeg, keltezés nélkül
[Részletek]¹

[...]²

VII.

A bécsi döntéstől 1944. augusztus 23-ig

Nagy érdeklődéssel vártuk 1940. augusztus 30-án délután négy órakor a jelzett rádióadást a második bécsi döntésről. Zaguzsényi könyvtáramban a gép előtt ültem, kezemben színes irón, előttem Románia térképe, hogy azonnal berajzolhassam az új határokat. Percig sem hittem, hogy a Bánság Magyarországhoz juthat, de sejtettem: mentől nagyobb részt kap vissza az anyaország, annál súlyosabbá válik az ittmaradtak népkisebbségi helyzete. Mikor a közlés szerint a térképre néztem, amelyen a határ Nagyszalontától délre kezdődött és Kolozsvár mellett olyan közel húzódott, hogy ezt a várost a Feleki-tetőtől a románok bármikor összelöhetik, agyamon átvillant a döntés célzata: „inter duos litigantes, tertius gaudet!”³ Rövidesen kiszámítottam, hozzávetőlegesen mennyi román jutott magyar uralom alá, és mennyi magyar marad itt népkisebbségi sorban. Este hétkor érkezett Temesvárról Kakuk János dr. és felesége. Kakuk akkor a magyar Népközösség bánási tagozatának elnöke volt. Tájékoztattott a Bánság fővárosának hangulatáról. Magyarok és románok egyként lesújtottak, az utóbbiak elkeseredettek és gyűlöletet mutatók. A következő napok alatt egyre aggasztóbb hírek érkeztek. Szeptember 3-án és 4-én⁴ végighallgattam a rádió közvetítését a magyar csapatok bevonulásáról a visszakapott területekre. A fogadtatásnál elhangzottakról megállapítottam, hogy a szónokok arra nem gondolnak, hogy szavaik nyomán a románok elkeseredettsége és gyűlölete irányunkban csak fokozódhat. Pedig akkor nálunk az államhatalom már a zöldingeseknek is nevezett vasgárdisták irányítása alatt állott, majd pedig megtörtént a nagy politikai változás: Antonescu⁵ tábornok, mint államvezető, magához ragadta a hatalmat, megszegte a királynak tett esküjét, őt lemondásra és az ország elhagyására kényszerítette. Mindezt Szkulyán tudtam meg, ahová szeptember 5-én érkeztünk Gyula unokánk születésnapjának, Mária névnapjának és házasságkötése évfordulójának ünneplésére. A helyzet pontosabb megismerhetésére 7-én Temesvárra utaztam. A magyarok között kétségbeesett hangulatot találtam. Nagyon sokan a bécsi döntésben biztosított, Magyarországra való áttelepedés gondolatával foglalkoztak,⁶ mások felhasználták a még nyitva álló új határok adta lehetőséget, ingóságait elkótyavetyélték, csakhogy mielőbb, néhány batyuval átjuthassanak. Az államhatalom a magyar tisztviselők közül sokat antedatált rendelettel olyan városokba helyezett át, amelyek az új határokon túlra estek. A családi drámák egész sora keletkezett néhány nap alatt. Megdöbbenő híreit vettem annak a gyűlöletnek, amelyet a hatóságok és egyesek a magyarok iránt kifejezésre juttattak és

¹ Köszönöm Bárdi Nándornak, hogy rendelkezésemre bocsájtotta az emlékirat VII. fejezetének fénymásolatát.

² Az előző részekben Jakabffy a második bécsi döntésig terjedő időszakra emlékszik vissza.

³ Inter duos litigantes, tertius gaudet (lat.) = két viszálykodó között a harmadik örül.

⁴ A magyar csapatok észak-erdélyi bevonulása 1940. szeptember 5-étől 13-ig tartott.

⁵ Ion Antonescu.

⁶ A döntőbírói határozat 3. és 4. pontja értelmében az észak-erdélyi románoknak, valamint a dél-erdélyi magyaroknak jogukban állott a román, illetve a magyar állampolgárság javára optálni. Ezt hat hónapi határidőn belül tehették meg, a távozásra további egy év állt rendelkezésre. Ingóságait magukkal vihették, akárcsak az ingatlanok értékesítéséből befolyt pénzt.

a tettlegességekről, amiket a magyaroknak sok esetben el kellett szenvedniük, mert nyilvános helyen anyanyelvüket használták.

[...] ⁷

Temesváron többen szóltak, hogy mivel a viszonyok megváltoztak, odaát ismét Bethlen György került az élre, itt is helyes volna, ha én, aki a királyi diktatúra szolgálatával magamat nem kompromittáltam, a Magyar Pártot új életre kelteném. Semmi kedvem ehhez nem volt, hiszen teljesen reménytelennek és áttekinthetetlennek láttam a helyzetet. Véggondoltam, az erdélyi magyar vezetők közül kik maradhattak Dél-Erdélyben? Gyárfás Elemér, Szász Pál, Szabó Béni azok, akik a politikai életben több tapasztalattal rendelkeznek. Szeptember 8-án vagy 9-én, amikor Temesvárott tanácskoztam, megtudtam, hogy Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök úgy döntött, hogy noha egyházmegyéje nagyobb része Magyarországra került, ő a székhelyén marad és osztályosa lesz továbbra is a kisebbségi sorsnak. Így tisztán állott előttem: a jövőben népkisebbségi életünk vezére csak ő lehet.

[...] ⁸

Már szeptember 8-án megállapodtunk Temesvárott, hogy dr. Fodor József, a Katolikus Népszövetség Temesvár egyházmegyei igazgatója utazzék Gyulafehérvárra és tájékozdjék Márton Áronnál, hajlandó-e a nemzetvezetést vállalni és kik azok, akik a közügy szolgálatára Dél-Erdélyben rendelkezésre állnak? Fodor megbízatásában eljárva, szeptember 27-én számolt be nekünk Temesvárott. Október 3-án távbeszélőn ismét ide hívtak, ahol a lefolytatott tárgyalások után megírtam cikkemet az Aradi Közlönyben, amelyben kifejtettem, hogy a létező Magyar Népközösséget kell átszervezni, részére új központot teremteni és nemzetvezérül Márton Áront elismerni. Cikkem visszhangra talált. A Brassói Lapokban, Dél-Erdély legolvasottabb magyar lapjában Kacsó Sándor, a lap főszerkesztője mindenben helyeselte felfogásomat, erről győződtem meg Aradon is az október 10-én ott folytatott megbeszéléseim során. Csakhamar levelet kaptam Gyárfás Elemértől, aki közölte: budapesti barátaink őt kérték fel a Népközösség átszervezésére, és azok, valamint a saját nevében nagyon kér, vegyek ismét részt népünk vezetésében. Ment a válasz, erre hajlandó vagyok, ha ő csak a politikai vezetést igényli, nemzetvezetőül Márton Áront ismeri el. Jött a válasz: kívánságom az övével azonos. Gyárfás Antonescu Ion államvezetőtől kihallgatást kért és kapott. Miután ez alkalommal végig kellett hallgatnia a tábornok panaszát a magyarok brutalitásairól, amelyeket az Észak-Erdélybe történt bevonulásuk óta elkövettek, és figyelmeztetését, hogyha ezek folytatódnak, úgy a mi személyes biztonságunk is veszélyben forog, mert nagyon sokan vannak itt, akik a szemet szemért, fogat fogért elvet hirdetik; ezek cselekedeteit egyelőre ugyan még meg tudja akadályozni, de nagy kérdés, meddig; megadta az engedélyt, hogy a dél-erdélyi és bánági magyarság vezetői egy ízben összeülhessenek és a központ nélkül maradt népközösségi szervezetet a változott viszonyoknak megfelelően átalakítsák és részükre új vezetőket válasszanak, de népgyűlés jellege az értekezletnek nem lehet. Ezen engedély alapján Gyárfás Nagyenyedre hívta össze mindazokat, akik eddig Dél-Erdélyben, illetve a Bánágban a magyarságot mint törvényhozók képviselték valamelyik országgyűlésen, továbbá az egyházak vezetőit és a Népközösség megyei tagozatainak elnökeit. Az értekezlet határnapjául november 4-ét tűzte ki. Ezt megelőzően szükségét éreztem annak, hogy Márton Áronnal találkozzam, vele a helyzetet és az ő szervezkedését részletesen megbeszéljem. Ez október 28-án és 29-én történt Gyulafehérváron.

⁷ A kihagyott rövid részben a szerző II. Károly király Jugoszláviába való meneküléséről ír.

⁸ A kihagyott bekezdésben az észak-erdélyi románok kínzásáról elterjedt rémhírekről és a Horthy Miklós ellen tervezett állítólagos kolozsvári merényletről esik szó.

[...]⁹

Gyulafehérvárról 4-én reggel autóbuszon érkeztünk Nagyenyedre. Itt már az első benyomásunk lehangoló volt. A rendőrség hivatkozott arra, hogy Bukarestből az engedélyről írást nem kapott, ellenben még az este az odaérkezett magyar vezetők közül hármat letartóztattak. Oka ennek Aczél Ede báró meggondolatlan viselkedése volt, aki az est sötétében a királyi ügyésszel tűzött össze, sőt testileg bántalmazta. Végül is távbeszélőn megjött az engedély, hogy rendőrközeg jelenlétében tanácskozhatunk. Így formális ülésünk igen rövid ideig tartott. Ezen az eddigi Népközösség alapszabályainak néhány szakaszát módosítottuk, és a választásokat ejtettük meg. A három alelnök közül nekem a felügyelet Arad, Temes-Torontál, Krassó és Szörény megye tagozatai felett jutott, ezenkívül a Népközösség sajtójának megszervezése és a leendő hivatalos lap irányítása.

November 10-én hajnali fél négykor földrengés ébresztett fel Zaguzsénen. Itt a földlökések nem voltak nagyok, kárt nem okoztak, de csakhamar megtudtuk, hogy Bukarestben és különösen a földrengés központjában, Foksány környékén szörnyű károkat okozott és sok emberéletet kioltott. Ugyene nap kezdtem meg tárgyalásaimat Temesvárott a Déli Hírlap megszerzésére a Népközösség hivatalos lapjául. Ezek hónapokig elhúzódtak, de végül is eredményre vezettek. November második felében és december folyamán gyakran voltam Temesvárott, ahol mindegyre elszomorítóbb jelentéseket kapok azokról a zsarolásokról és bántalmazásokról, amelyeket a „zöldingesek” a magyarokkal szemben elkövetnek. Ugyanilyenekről panaszkodtak az aradiak is. A karácsonyt Szkulyán (Szigetfalu) töltöttük. Mária leányunk közvetlen az ünnepek előtt került haza Temesvárról, ahol rajta műtétet hajtottak végre. Erna leányom és Imre fiam Budapesten ünnepelt.

[...]¹⁰

Sohasem tudtam meg a valódi okát annak az ellenszenvnek, amelyet Márton Áron püspök Gyárfás Elemérrel szemben viseltetett. Gyárfás a Katolikus Egyháztanács (Státus) elnöke lévén, vele egyházi téren is szoros együttműködésre voltak utalva, miként a nemzet szolgálatában is. Gyárfás előttem mindig a legnagyobb tisztelettel beszélt Márton Áronról, és a püspök sem panaszkodott Gyárfásra, mégis éreznem kellett, hogy közöttük a viszony egyre feszültebbé válik. Az eszmei különbséget közöttük könnyen megállapíthattam. Gyárfás, noha szorgalmasan gyónt és áldozott, a felebaráti szeretet parancsait nem követte kellőképpen a közéletben. A náci szellem brutalitásait határozottan és nyíltan nem ítélte el, ő – hogy úgy mondjam – az árral úszott. Márton Áron ellenben a nyilvános elítéléstől sem tartózkodott. 1944 tavaszának végén, amikor a kolozsvári Szent Mihály templomban papokat szentelt, a szószékről gyönyörűen felépített beszédben kárhóztatta azok eljárását, akik vallásuk, nemzetiségük vagy fajiságuk miatt ártatlan embereket üldöznek, irántuk a felebaráti szeretetet nem gyakorolják. Beszéde szövegét a kolozsvári sajtó rendelkezésére bocsájtotta, de a magyar Sztójay-kormány közegei a közlést megtiltották. Áron barátom beszéde szövegét nekem is megküldötte, és mikor néhány hét múltán, pappá szentelésének huszadik évfordulójához értünk, a Déli Hírlapban a nevem alatt vezércikket írtam, amelyben szó szerint idéztem a kolozsvári szentbeszéd legfeltűnőbb, legelítélőbb részét és ezekért elismerésemnek adtam kifejezést. Ez a cikkem nagy feltűnést keltett, és Budapesten meg Erdélyben is többeknek bosszúságot okozott. Viszont a nagy fordulat után, 1945-ben, amikor Gyárfás üldözöttként bujkált, az egyik befolyásos zsidó agrárügyemben segíteni akarván, titkárnömtől elkérte a lappéldányt, hogy ezzel igazolja a múltban tanúsított magatartásomat.

⁹ A kihagyott bekezdés Németország háborús készülődéséről szól.

¹⁰ A kihagyott részekben az 1941-től 1944 nyaráig terjedő eseményekről esik szó.

A vonatközlekedés nehézségei miatt – ekkor a fővonalakon ismét engedély kellett az utazáshoz – nem kereshettem fel Márton Áront, aki 1944 elején Szász Pál, az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnöke, gróf Haller István, a Hangya Szövetkezet központjának elnöke, Nagy Ferenc református püspökhelyettes és Gál Miklós unitárius főgondnok azon kívánságához csatlakozott, hogy Gyárfás hívja össze az Elnöki Tanácsot, hogy a „helyzetet megbeszélje”. Ehhez az üléshez a hatóság engedélyezése elképzelhetetlen volt, legfeljebb rendőrközeg jelenlétében tanácskozhattunk volna, aminek értelmét nem láttuk. Gyárfás az összehívást kívánók előtt felvetette a kérdést: hol, melyik városban, kinél legyen a tanácskozás? Erre senki sem adott megfelelő választ, senki helyet fel nem ajánlott. Gyárfás mindazokhoz, akik a megbeszélésre való meghívatáshoz igényt tarthattak, kérdést intézett – futárok útján –: hajlandók volnának-e ilyen tanácskozáson részt venni? Az említetteken kívül – ha jól emlékszem – még kettő igennel, a többiek nemmel feleltek. Erről a nyilatkozatok másolatai kapcsán Gyárfás Márton Áront és társait értesítette. Augusztus 22-én Temesvárott futár kézbesítette nekem Márton Áronnak hozzám intézett levelét, amelyben arra kér, hogy a soraihoz csatolt és ötüik által aláírt nyilatkozatot a Déli Hírlapban közzé tétessem. A nyilatkozat szövege rendelkezésemre nem áll, így csak azt állapíthatom meg, hogy közzététele a Magyar Népközösség keretében dúló ellentéteket a nyilvánosság elé hozta volna, noha még én sem tudtam, hogy tulajdonképpen mi volt a tárgyi ellentét? Lehet, hogy az aláírók tájékozottabbak voltak arról a válságos helyzetről, amelybe az egész magyarság jutott, mint mi valamennyien többiek, ezért kívánták az összejövetelt, de mi a Bánságban, Aradon, Brassóban inkább a Szász Pál által vezetett személyes hajszának ítéltük a kívánságot, hiszen tudtuk, hogy Szászt nagyon bántotta, hogy Budapest a Dél-Erdély és a Bánság magyarságának politikai vezetését nem reá, hanem Gyárfásra bízta és ez ellen éppen olyan aknamunkát folytatott, mint 1940 előtt Bethlen György ellen. A levél vétele után azonnal átkérettem Aradról a Népközösség országos főtitkárát, Parecz Györgyöt. Augusztus 23-án délelőtt adtam át neki Márton Áron levelét és a csatolt nyilatkozatot azzal, hogy utazzék haladéktalanul Borzásra Gyárfáshoz, mutassa be az iratokat és közölje vele: határozott választ kérek, tétessem-e közzé a nyilatkozatot vagy sem? Amennyiben ez ellen kifejezetten nem tiltakozik, közzé tétetem.

Parecz 24-én már útnak nem indulhatott az előző este bekövetkezett nagy fordulat miatt, hanem rövidesen – mint valamennyien, Márton Áron kivételével – lágerbe került.

Augusztus 23-án délután Temesvárról Lugosra utaztam. Itt irodámban megháltam, 24-én reggel hatkor egyik szomszédom közölte a rádióban elhangzott királyi szöveget: Románia kilépett a tengelyhatalmak szövetségéből és fegyverét letette az oroszok előtt. Amint délelőtt hazaérkeztem, vettem a temesváriak távbeszélő hívását: jöjjenek azonnal vissza. A fővonalon utazáshoz engedélyt nem remélhettem. Ezért este kocsin tettem meg az utat Lugosig, hogy másnap hajnalban Buziáson át juthassak Temesvárra.

Örökké emlékezetes marad ez a kocsikázásom az augusztusi gyönyörű éjszakában. Elszorult szívvel, aggodalommal gondoltam azokra, amik most reánk szakadnak. Egyszerre egy nagy csillaghullás reá eszméltetett: milyen jelentéktelenek azok az egyéni, de sőt nemzeti tragédiák is, amelyek elé nézünk ahhoz képest, ami a világűrben történik, ahol minduntalan talán egész égitestek pusztulnak el... És aki mindezt elrendeli, a mi sorsunknak is Ura maradt.

[...] ¹¹

Jakabffy Elemér emlékirata. Hátszeg, é. n. VII. A bécsi döntéstől 1944. augusztus 23-ig. Lelöhely: Jakabffy Elemér Alapítvány (Kolozsvár) Kortörténeti Gyűjteménye, K 954.

¹¹ A szerző a további részekben az 1944. augusztus 23-a utáni eseményekre emlékszik vissza.